

TARTU ÜLIKOOLI VILJANDI KULTUURIAKADEEMIA

Rahvusliku käsitöö osakond

Rahvusliku tekstiili eriala

Grete Küppar

PALLAPOOLTEST INSPIREERITUD

RÕIVAKOLLEKTSIOON

Diplomitöö

Juhendaja: Christi Kütt, MA,

rahvusliku tekstiili lektor

Kaasjuhendaja: Kristina Libe, BA, rätsep

Kaitsmisele lubatud.....

Viljandi 2018

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
1. PALLAPOOLTE AJALUGU	5
1.1. Lühidalt pallapoolte ajaloost	5
1.2. Kokkuvõte muuseumides uuritud esemetest.....	7
2. PRAKTILINE TÖÖ - RÕIVAKOLLEKTSIOONI KAVANDAMINE JA TEOSTAMISE PROTSESS.....	11
2.1. Kolleksiooni tutvustus ja ideeselgitus	11
2.2. Kavandamine, inspiratsiooniallikad, tööproovid	12
2.3. Kolleksiooni valmimise protsess	13
2.4. Õmlemisprotsessi kirjeldus	14
2.5. Aja- ja materjalikulu.....	19
KOKKUVÕTE.....	22
KASUTATUD ALLIKAD.....	24
LISA 1. Säilinud vöökirjade mustrid koos fotode ja legendidega	26
LISA 2. Kolleksiooni kavandid ja tehnilised joonised.....	36
LISA 3. Lõikejoonised	42
LISA 4. Materjalinäidised ja tööproovid.....	47
LISA 5. Fotod tööprotsessist	48
LISA 6. Fotod rõivakollektsioonist.....	53
SUMMARY	59

SISSEJUHATUS

Käesoleva diplomitöö teemavalik on saanud alguse huvist kirivööde vastu. Varasemalt olen uurinud Põhja-Viljandimaa kirivööid 19. sajandil. Just sügavam huvi kirivööde vastu suunas mind pallapoole uurima. *Pallapooleks* nimetatakse risttoimses või nurktoimses koes linast seelikut. Keskendun oma uurimistöös nendele pallapooltele, mille alläärt kaunistas kirivöö tehnikas pook. Seda teemat on vähe uuritud rahvarõiva alases kirjanduses, seega on uuritava teema valik igati põhjendatud.

Diplomitöö uurimusliku osa eesmärgiks on kaardistada Eesti muuseumides säilinud kirivöö tehnikas pookadega pallapoolid, uurida nende ajalugu ja leida nende kandmisega seotud uskumusi. Töös soovin leida vastuseid järgmistele küsimustele – millistes kihelkondades kanti pallapoole, kas pallapoole kanti paralleelselt triibuseelikutega, kas pallapool oli töö- või pidurõivas, millised olid vöökirjad, milliseid materjale kasutati seelikute valmistamiseks: kas kodukootud või poekangaid.

Töö kirjalik osa koosneb kahest peatükist: esimeses on tutvustatud kahe enim pallapoole käsitleva raamatu (T. Jürgeni „Mulgi rahvarõivad“ ja I. Mannineni „Eesti rahvariiete ajalugu“) põhjal pallapoolide ajalugu, lisaks kirjeldan muuseumites uuritud esemeid. Diplomitöö koostamise käigus külastasin kolme muuseumi: Eesti Rahva Muuseumi (edaspidi ERM), Viljandi Muuseumi (edaspidi VM) ja Heimtali Muuseumi (edaspidi HM). Samuti uurisin kahte Soome Kansallismuseos asuvat seelikut läbi interneti. Teises peatükis keskendun rõivakollektsiooni kavandamise ja valmistamise protsessikirjeldusele. Töö loov-praktilise osa eesmärk on kavandada ning valmistada pallapoolte-aineline kolmest kleidist koosnev kollektsioon. Sealjuures olen arvesse võtnud kasutatava materjali autentsuse: toimsed linased kangad ja villased kirivöö lõngad ja linased materjalid. Diplomitöö uurimuslikku ja praktilist osa toetavates lisades on välja toodud tööprotsessi fotod, kavandid,

tööproovid ja lõikejoonised; samuti fotod etnograafilistest esemetest, säilinud vöökirjade mustrid ja fotod minu valmistatud esemetest.

1. PALLAPOOLTE AJALUGU

Selles peatükis tutvustan lühidalt pallapoolte ajalugu, nendega seonduvaid kandmistraditsioone ja valmistamisviise. Lisaks kirjutan muuseumides uuritud esemetest: valmistamisest, materjalidest, kanga rakendustest ja vöökirjadest.

1.1. Lühidalt pallapoolte ajaloost

Pallapooliks (*pallapuul, pallapoolik, palapool, palakas, undruk*) nimetatakse toimses või kirjalises koes valget linasest materjalist seelikut. Selle alläärt kaunistas 4-5 cm laiune korjatud kirjadega vöö (*pook, puuk, veerik*). Vööl domineeris sinine kiri, aga selle kõrval on ka punast värvi lõngu, vähemal määral kohtab lisaks eelmainitutele rohelisi toone. Vanematel vöödel kooti punane süda kitsam, uuematel laiem. Mõnest legendist võib lugeda, et alumine vöö võis olla ka tikitud, aga see ei vasta tõele. Manninen kirjutab selle kohta nii, et pallapoole vöö võis vaid tunduda väljaõmblusena. (Jürgen 2015, 50, 146, 260; Manninen 2009, 218, 224-225)

Foto 1. Paistu neiu (Allikas: <https://www.muis.ee/museaalview/610181>)

Manninen on kirjutanud, et Mandri-Eestis on ühevärvilised seelikud vanemad kui triibuseelikud. On olnud teateid valgetest seelikutest ja teadaolevalt on pallapooled olnud eranditult just valged. Ülestähendusi pallapoolte kohta on tehtud Viljandi-, Tartu-, ja Võrumaalt. (Manninen 2009, 225, 224)

Algselt oli pallapool puusade ümber mähitav riidelaid, hiljem värvli juurest kroogitud või volditud seelik. „*Pallapooled olid enne lahtised riided. Pärastpoole õmmeldi riide otsad kokku, üks äär kõrditi ära, nii et pallapool omandas undruku näo.*“ (ERM A 151:2)

Arvestades seeliku materjali, siis on selge, et seda kanti suvisel ajal. „*Naesterahvad kandsid vanast suvel omal ümber särki pääl. Õige vanast käidi päris ilma kõigeta: ainult ame¹ oli naesterahvastel ümber; pallapoolikuga käidi ainult kirikus, umbes 100 aastat tagasi. Pallapoolikut kanti ainult suvel, talvel oli sõuke² tema asemel.*“ (ERM 7741)

18. sajandi algusest peale hakkasid Põhja-Viljandimaal ja Põhja-Tartumaal moerõivastuse eeskujul kodunema värvli külge tihedatesse voltidesse seatud kaharad seelikud algul ühevärvilistena. Linastel seelikutel oli tavaliselt allääre kaunistuseks kirivöötehnikas *veerik*. (Kaarma; Voolmaa, 2015, 81-82)

Varasemas rahvatraditsioonis kuulus seelik täiskasvanud naise rõivastusse. Tütarlapsed kandsid 14-15. eluaastani vaid särki, millele seoti peale vöö, külmal ajal kanti lisaks ka ülerõivaid. Seeliku saamine tähendas üleminekut lapseeast neiuikka. On teada kombeid, mille täitmisel *kõriku* või *pallapoole* esmakordne ümberpanemine pidi kindlustama noorikule edu vastassugupoole juures. (Voolmaa, 1971, 141-142)

¹ Särk

² Villane vaipseelik

Seeliku ülemine osa on volditud 0,75-1 cm sügavustesse lappvoltidesse, mis kaldusid paremalt vasakule. Voldid olid üksteise kõrvale nii tihedasti surutud, et need jätsid lappkurdude mulje. Voldid õmmeldi värvlist 0,5 cm kauguselt kinnituspistes üksteise külge. Tavaliselt tehti seelikutele ümberringi ühtpidi voldid ja kõhuosal nagu triibuseelikutel sirget osa ei jäetud. Seeliku kinnitus oli varasemalt linane pael, hiljem haak või nõõp. Pallapoolele seoti alati peale vöö. (Jürgen 2015, 260, 453)

Seeliku laiuseks arvestati kolm puusaümberrõõtu ja see pidi langema allapoole sääremarja. Kanga laius (78-85 cm) määras seeliku pikkuse. Kokku kulus 2,5-3 meetrit kangast. Seelik valmistati ühelaidsest kangast: ainult ühe õmblusega, põikiriidest. (Jürgen 2015, 146, 451; Manninen 2009, 224)

Hilisemal ajal hakati linaste seelikute kõrval kadma ka poollinaseid st linase sissekoe ja puuvillase lõimega seelikuid. Poollinased seelikud olid vastupidavamad ja seetõttu hinnatud just eriti tööriietusena. Tööseelikud (*krunts*) tehti ilma kirjata kehvemast materjalist ja neid ei pleegitatud, neid värviti kas soomaagi või puukoorega. Pühapäeva- ja piduseelikud seevastu olid linavalged ja päikese käes veel eriti valgeks pleegitatud. (Jürgen 2015, 451-453)

1.2. Kokkuvõtte muuseumides uuritud esemetest

Pallapoole on Eesti muuseumides väga vähe säilinud (7), valimisse võtsin kõik säilinud seelikud, mida Eesti muuseumide veebivärava (edaspidi MuIs) abil leidsin. Uurisin neid pallapoole, millel on kirivöö tehnikas pook. Oli ka üks erand: Heimtali Muuseumis uuritud pallapoolel (ERM HM E 688) puudus kirivöötehnikas pook, selle asemel oli kasutatud tumesinisele puuvillasele kangale punase lõngaga aedpistes peale tikitud paela. Kuigi kõik teised asjad (kanga rakendus, tihedad voldid) viitasid, et tegu on pallapoolega, otsustasin selle seeliku siiski valimist välja jätta, kuna sellel puudus kirivöö.

Lisaks on säilinud kaks pooka, millel puudus seelik, aga on teada, et vöö on kuulunud pallapoole juurde.

Teadaolevalt on Soomes asuvas Kansallismuseos hoiul kaks pallapooli. Üks on pärit Paistust ja teine on pärit Tarvastust. (Vt LISA 1. Säilinud vöökirjade mustrid koos fotode ja legendidega)

Kokku uurisin kaheksat seelikut: kaht, mis asuvad Soomes interneti vahendusel ning kuut seelikut ERMis ja Viljandi Muuseumis.

Teadaolevalt on MuIsis veel mõni pallapoole nimetusega ese, kuid nende juures polnud fotosid. Konsulteerisin Viljandi Muuseumi etnograafiakogu kuraatori Tiina Jürgeniga, kes arvas, et saab mulle esemete kohta saata infot ja fotosid, aga kahjuks polnud nende kohta ühtki digifaili. ERM-i tekstiilkogude kasutus on kolimise tõttu hetkel piiratud, seega neid pallapoole polnud kahjuks võimalik uurida.

Kirivööde juures uurisin eelkõige pookade mustreid, värve ja laiust. Seelikute juures vaatasin kanga rakendust (labane, toimne, ristoimne) ja tekstuuri.

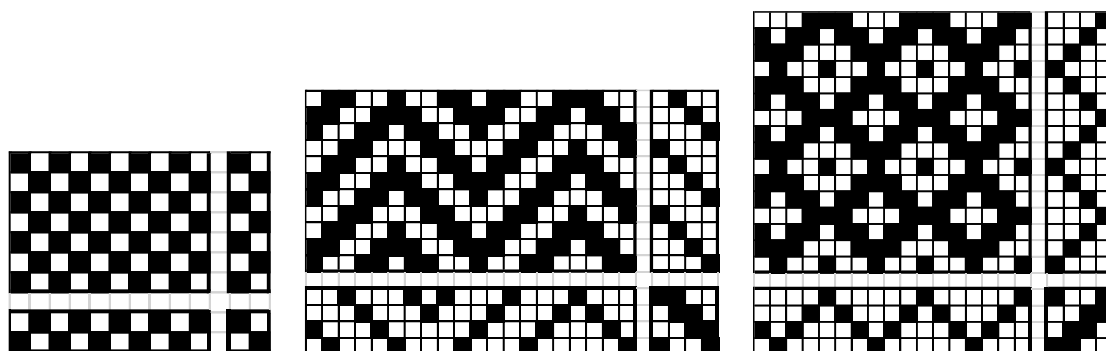
Allolevalt fotolt on näha, kust kandist seelikuid on säilinud. Sinisega on märgitud seelikute kogumise kohad ja nende arv ning punasega pookade kogumise kohad ja kogus. Kõik leiud (va teadmata) jäävad Viljandi- ja Tartumaa piirkondadesse: seelikuid on säilinud Tarvastu ja Paistu kihelkonnast ning poogad Viljandi ja Rõngu kihelkonnast. (Vt *Joonis 1*. Eesti kihelkondade kaart)

Joonis 1. Eesti kihelkondade kaart (Allikas: <http://www.eestiseelik.ee/kaart.html>)

Kokku uurisin kaheksat seelikut, mille allääres on kirivöötehnikas pook ja kahte ilma seelikuta pooka. Pallapoolte vaatlusest selgus, et enamus seelikuid on valmistatud nurktoimsest (5) või risttoimsest (*hanesilmilisest*) (2) kangast. Ühe seeliku materjalina on kasutatud labast linast ostukangast, see pallapool on ka juba uuemal ajal valmistatud ja seega võib olla järele tehtud. Seelikute vaatluse tulemusena saab öelda, et kangad on kootud käsitsi kodus või lastud meistril kududa. Käsitsi kudumist on võimalik vaadelda koeserva järgi, mida on võimalik näha seeliku küljeõmbluses.

VM 3224 E 365 Tarvastust kogutud pallapooli näitel saab öelda, et kangatihedus on väga tihe: selle seeliku kanga kudumiseks oli kasutatud suga nr 160. Kõik seelikud on volditud väga tihedatesse voltidesse, esmasel vaatlusel tundusid tihedad voldid kurdudena, kuna seestpoolt on voldid varspistega kinnitatud.

Joonis 2;3;4. Labase, nurktoimse ja risttoimse kanga rakendused. (Autori joonised)

Vöökirjade vaatlusel selgus, et need on alati potisinist ja punast värvi, harva (4 vöö) on lisatud ka veidi rohelist. Vööd on 4-7 cm laiused, kasutatud on villaseid ja väga peeneid linaseid lõngu. Enamus (8) vööde süda on kootud punasega. Pookadel puudub äärekiri, kuuel vöö on ääreosa (küü) kootud ebasümmeetriliselt, st, et ühel pool on küü või äärekiri laiem kui teisel pool (vt LISA 1. Säilinud vöökirjade mustrid koos fotode ja legendidega). Äärekirjamustrina on kasutatud sakilist- või pandlakirja. Ebasümmeetriliselt kootud vööd on kinnitatud nii, et küü või äärekirja laiem serv on seeliku külge kinnitatud.

Vööde pikkus varieerub 117-270 cm-ni.

2. PRAKTIINE TÖÖ - RÕIVAKOLLEKTSIOONI KAVANDAMINE JA TEOSTAMISE PROTSSESS

Diplomitöö praktilise osana olen kavandanud ja valmistanud pallapooltest inspireeritud kolmest kleidist koosneva rõivakollektsiooni. Kollektsiooni idee on tutvustada vanema seelikutüübi – pallapoole allääre kaunistusviisi kasutamist. Kui tavaliselt oleme harjunud nägema kirivööd piha ümber, siis käesolevas töös näeb kirivööd hoopis alläärekaunistusena, nagu seda vanasti kasutati pallapooltel.

2.1. Kollektsiooni tutvustus ja ideeseligitus

Kollektsiooni kuulub kolm erineva lõikega linast kleiti, mille allääres on vanadelt esemetelt maha võetud erisuguste mustritega kirivöötehnikas poogad. Kaks kleiti on naturaaltooni linasest toimsekoelisest kangast ja üks sinisest labases koes kangast.

Idee sündis juhuslikult: nägin Mulgi rahvarõivaraamatus enda jaoks hoopis uutmoodi seelikutüüpi, mille alläärekaunistus oli samuti minu jaoks täiesti uuenduslik. Kuna olin varasemalt seminaritöös uurinud kirivööid, siis tundus loogiline suunduda edasi kirivööid uurima ja praktiliselt neid ka valmistama. Olen alati soovinud leida lahendust sellele, kuidas saaks tutvustada tänapäevasele kasutajale paremini meie pärandit. Usun, et leidsin selle jaoks hea lahenduse: valmistan maitseka ja lihtsa kleidikollektsiooni, mida saaks kanda kontoris, tänaval ja pidulikul üritusel. Rõivakollektsiooni kannavad naised, kes väärtustavad meie pärandit, kvaliteetseid looduslikke materjale ja armastavad lihtsaid lõikeid.

2.2. Kavandamine, inspiratsiooniallikad, tööproovid

Käesoleva töö kavandamine (vt LISA 2. Kollektsooni kavandid ja tehnilised joonised) ei olnud minu jaoks väga raske protsess. Otsisin mõtteid ja löikeid internetist, ajakirjadest, joonistasin minifiguuridele mitmeid kleitide ja seelikute variante. Kavandasin umbes 15 kleiti ja seelikut, millest valisin koos juhendajaga välja edasi arendamiseks ja teostamiseks kolm. Teadsin kohe kavandamise alguses, et soovin teha hõlmiklõikelisi kleite. Esiteks seetõttu, et see on väga universaalne ja naiselik lõige, teisalt ka seepärast, et kirivöö kinnitamine kleidi alläärele on märksa lihtsam kui otsest kokku õmmeldud kleidile.

Lõige: põhilõige, millest kollektsooni esemete kavandamisel lähtusin, oli väike kellukas. Soovisin teostada ülaosas liibuvaid ja alt laiemalt kukkuvaid kleite, et ka puusakamad naised saaksid end kleidis mugavalt tunda. Tervet kollektsooni läbib sarnane varruka- ja kleidipikkus. Seda seetõttu, kuna valmistasin esemed endale ja valisin enda figuurile kõige sobilikumad pikkused. Kahel kleidil on kasutatud paatkaelust. Hõlmikkleidil on avar V-kaelus (vt. LISA 2. Kollektsooni kavandid ja tehnilised joonised).

Kangaste muster, värv, materjal: minu soov oli valmistada kollektsoon võimalikult originaaltruudest, linastest toimsetest või nurktoimsetest materjalidest. Toimses koes linaseid kangaid on kaubanduses keeruline leida, labaste kangaste sortiment on laiem. Sobivad naturaaltoonis toimsed materjalid leidsin Tallinnas asuvast Tekser kauplusest, kus müüakse Valgevene päritolu linaseid kangaid. Kolmanda kleidi otsustasin valmistada tumesinist värvi. Tumesinist toimset kangast kaubandusvõrgust ei leidnud. Esialgu proovisin toimset naturaaltoonides linast kangast ise värvida, kasutades selleks Vello Laumetsa värvikoja värve (vt LISA 4. Materjalinäidised ja tööproovid), kuid värvitulemused olid ebaühtlased ja iga kord erinevad. Tööproove värvisin väikeste kangatükikeste kaupa potis, hiljem pesin need pesumasinas 20 kraadi juures läbi.

Otsustasime koos juhendajaga ise värvimisest loobuda ning kasutada kleidi õmblemisel labase koega kangast. Kanga leidsin Võrus asuvast poest Vestra, mis müüb Leedu päritolu linaseid kangaid. (Vt LISA 4. Materjalinäidised ja tööproovid)

Vöö materjal: Kõige suuremaks murekohaks oli villase kirivöö materjali hankimine. Minu kindlaks sooviks oli kasutada TÜ Viljandi kultuuriakadeemia käsitöösakonnas töötava Vilma Villakoja lõnga. Teadsin juba varem, et seal meistrina tegutsev Astri Kaljus on valmistanud ka vöö kudumise jaoks sobivaid kahekordseid villaseid lõngu.

Lõnga sobivuses veendumiseks tegin tööproove, nägemaks, kuidas reageerib lõng kuumutamisele ja pesemisele (kas läheb karvaseks, venib, annab värvi vms). Tööproovide jaoks värvisin väikesed vihid punaseks, potisiniseks ja rohelisteks. Lõngu värvisin Vello Laumetsa värvikoja värvidega, värvi kindlaks kinnitamiseks lisasin topelt koguse soola ja äädikat.

Vajaliku jämedama linase kirivöömaterjali soetasin Tartus asuvast Aardla Kaubandusest.

Kudusin neli väikest kirivöö tööproovi, et katsetada erinevaid pookade kinnitusviise, mida olin muuseumiesemetel näinud. Pesin õmmeldud tööproove pesumasinas villapesuprogrammiga ja enda suureks õnneks veendusin, et lõng sobib väga hästi kirivöö kudumiseks. (Vt LISA 4. Materjalinäidised ja tööproovid)

2.3. Kollektsooni valmimise protsess

Kollektsooni valmistamist alustasin veebruarikuus kangaste ja lõngade otsimisega. Seejärel teostasin tööproove. Enne kleitide õmblemist kudusin kirivööid, sest pooga üles käärimine ja kudumine on väga ajamahukas protsess. Ühe kirivöö valmistamisel kasutasin kuduja abi, sest ajapuuduse tõttu poleks ma jõudnud kolmandat vööd ise kududa. Teised kaks kirivööd teostasin iseseisvalt. Kuna täpsed kleidi allääre pikkused olid teadmata, siis käärisin vööraamidele maksimum pikkuse vöö lõime, et vältida hiljem seda, et vööd võib puudu jääda. Kudusin mõlemad vööd 180 cm ja siis jätsin ootele, et ei peaks neid hiljem katki lõikama ja samas, et saaksin vajadusel veel vööd

juurde kududa. Valupunkt: edaspidi tasub olla targem ja alati teha kõik ikka ise, või hoida tööprotsessil pingsalt silma peal. Kuduja poolt valmistatud kirivööga polnud ma rahul: vöö laius erines mõnes kohas lausa 0,5 cm ulatuses, samuti polnud vööd ühtlaselt kokku löödud, mis mõjutas vöökirjade kokku sobimist kui hakkasin seda kleidi allääre külge õmblema.

2.4. Õmlemisprotsessi kirjeldus

Õmlemisprotsess oli diplomitöö kõige raskem osa. Minu praktika lõigete konstrueerimisel ja õmlemisel on väga väike, aga otsustasin töö siiski ise teostada, et saada konstrueerimisel ja õmlemisel rohkem kogemust.

Lõigete konstrueerimine: kõik rõivad on teostatud suurus 36. Kasutasin eelnevalt konstrueerimise loengus enda mõõtude järgi tehtud põhilõiget. Konstrueerimisel ja õmlemisel oli mulle abiks Kristina Libe. Kuna olin varasemalt selle sama põhilõike järgi valmistanud endale sarnase kleidi, ei pidanud ma vajalikuks õmmelda proovitoid. Konstrueerisime Kristinaga põhilõikele uute mudelite lõiked. Kokku kasutasin kolme erinevat kleidi lõiget ja kõikidel kleitidel on kasutatud sama üheosalise varruka lõiget. (Vt LISA 3. lõikejoonised)

Alljärgnevalt kirjeldan kolme kleidi õmlemisetappe loeteluna sellepärast, et tulevikus ise vajadusel kleidi õmlemise etappe kasutada tööjuhiseks (materjali saan jagada ka järgmiste õmblejatega). Siinkohal tasub ära märkida, et kõik materjalid on eelnevalt pesumajas 60 kraadi juures läbi pestud, et vältida hilisemaid kanga kokku tõmbamisi. Kirivööd pesin pärast kudumist käesoojas vees villapesuvahendiga läbi, loputusvette lisasin veidi äädikat, et veenduda värvikindluses.

Kleit A: Printsessilõikeline³ kleit

Kleit on valmistatud sinisest labases koes linasest kangast. Lõikelahendusena kasutasin printsessilõiget, mis tähendab, et puuduvad eraldi sissevõtted, vaid need on kantud reljeefidele. Kleit on väikese kelluka kujuga. (vt LISA 3. Lõikejoonised) Kaelakaar on õmmeldud lõikekohase kandiga, kleidi vasakul küljel on peitlukk. Kleidi juures kasutasin Viljandi Muuseumist maha joonistatud kirivöömustrit VM 3224 E 365. (Vt LISA 1. Säilinud vöökirjade mustrid koos fotode ja legendidega)

Foto 2. Printsessilõikeline kleit.

Foto: Sandra Urvak

Kleidi õmblemise etapid

- Ääresta kleidi küljedetailid ja õlad.
- Õmble esi- ja seljaosa reljeefõmblused, ääresta ja pressi keskjoone poole.
- Pane kokku selja- ja esiosadetailid.
- Õmble vasak külg nii kaugele, et saaks kinnitada peitluku.
- Õmble õlaõmblused ja pressi kõik õmblusvarud lahku.
- Õmble kaelakaarele krookniit. Kaelakaar töödeldakse lõikekohase kandiga, millele kinnitatakse liimirie, et vältida kandi venimist. Kinnita kant kaelakaarele.
- Täkesta kaeluse õmblusvaru terves ulatuses.
- Äärista kandi lahtine serv. Vältimaks kandi välja rullumist kinnita kant mõne pistega õlaõmblusest ja selja keskosaõmblusest.
- Äärista varrukad. Õmble varrukakaarele 2 krookniiti: 0,5 ja 0,7 cm kaugusele. Õmble varrukad kokku.
- Säti varrukad nii, et õlaõmblus läheks kokku varruka keskjoonega ja varruka õmblus läheks kokku küljeõmblusega.

³ Reljeef õmblus käeaugukaarest

- Õmble topeltõmblusega varrukakaar pihaosa külge. Äärista varrukakaareõmblus. Pressi varrukakaareõmblus püsti.
- Äärista varruka otsad, pressi õmblusvaru 1 cm ulatuses tagasi ja kinnita peitpistega.
- Äärista alläär, pressi õmblusvaru 1 cm ulatuses tagasi ja kinnita peitpistega.
- Vöö kinnitamist alusta kleidi keskosast. Kinnita see peitpistega mõlemale poole nii kaugele, kuni õmmelda jääb veel umbes 10 cm. Õmble vöö otsad nii kokku, et vöökirja muster jookseks loogiliselt kokku.
- Kandi vöö otsad kleidi kangaga. Tagasikeeramiseks jäta varuga ruumi, et ühte kohta ei tekiks liiga palju vöö ja kanga kihte.
- Kinnita õmblemata jäänud osa samuti peitpistega.

Kleit B: Hõlmikkleit

Hõlmiklõikeline kleit on valmistatud nurktoimsest linasest naturaaltoonis kangast. Kasutatud on klassikalist hõlmiku lõiget (vt LISA 3. Lõikejoonised) Seljaosa keskosal on õmblus ning nii esi-kui ka seljaosal on vööjoonel sissevõtted, et tagada kleidi liibuvus. Kaelakaar ja hõlm on töödeldud lõikekohase kandiga, mille vahele on õmmeldud sidumispaelad. Seljal asub 2 cm laiune kleidiga samast kangast valmistatud nõorkinnis. Selle kleidi juures kasutasin Tarvastust kogutud seeliku vöökirja ERM A 553:17. (Vt LISA 1. Säilinud vöökirjade mustrid koos fotode ja legendidega)

Foto 3. Hõlmiklõikeline kleit. Foto: Sandra Urvak

Kleidi õmblemise etapid

- Kleidi õmblemist alusta sissevõtete õmblemisega.
- Äärista eraldi külje- ja õlaõmblused.
- Õmble kokku külje- ja õlaõmblused. Parema poole küljeõmblusesse jäta väikene ava, millest mahuks läbi kinnituspael.

- Et hõlm hakkaks ilusti vastu rinda hoidma, on vaja sinna eelnevalt õmmelda krookniit.
- Õmble valmis kleidi paelad.
- Mõõda välja lõikekohane kant, mis ääristaks tervet kleidi esiosa, kinnita kandile liimiriie.
- Õmble kant kleidi külge. Kinnita mõlema hõlma vöökohale õmbluse vahele paelad.
- Täkesta kleidil kandi all olevad kaarjad kohad, et see jääks kenasti hoidma. Äärista kant ja kinnita servast peitpistega, et vältida kandi väljarullimist.
- Varruka detail on üheosaline. Esmalt äärista varruka mõlemad servad, õmble kaks krookniiti varrukakaarele ja õmble varrukas kokku.
- Säti varrukas pihaosale nii, et varruka keskjoon läheks kokku õlaõmblusega ja varruka õmblus läheks kokku küljeõmblusega. Kinnita varrukas pihaosale kahekordse õmblusega.
- Äärista varrukakaare õmblus ja pressi püsti.
- Äärista varruka alläär, pressi 1 cm ulatuses tagasi ja kinnita peitpistega.
- Äärista terves osas kleidi alläär. Pressi 1 cm ulatuses õmblusvaru tagasi ja kinnita peitpistega.
- Kandi vöö otsad kleidi kangast. Kinnita kirivöö peitpistega kleidi külge. Pooga kanditud otsad kinnita kleidi katteriide vahele.

Valukoht: kleidi lõpp-pessimisel kasutasin mannekeeni abi, et selle peal kaelakaare kandile veel viimane lihv anda. Kahjuks ei osanud oodata seda, et mannekeen võib plekke jätta. Suure aurutamise tulemusena avastas kleidi hõlmal punase pleki, mis ei tulnud isegi mitte valgendajaga välja. Olin sunnitud kleidi hõlma välja vahetama. (Vt LISA 4. Fotod tööprotsessist)

Kleit C: Hõlmiklõikelise seelikuosaga kleit

Hõlmiklõikelise seelikuosaga kleit on valmistatud toimesest naturaalvärvi linasest kangast. Pihaosa on liibuv paatkaelusega⁴, seelikuosa on hõlmiklõikeline. (Vt LISA 3. Lõikejoonised) Kleidi vasakpoolses küljeõmbluses on peitlukk. Nii esi- kui seljadetailidel on sissevõtted. Kleit on pihaosast läbilõikega. Kaelus on töödeldud lõikekohase kandiga. Kleidi poogana kasutasin ERM 17864 vöökirja. (Vt LISA 1. Säilinud vöökirjade mustrid koos fotodega)

Foto 4. Hõlmiklõikelise seelikuosaga kleit.

Foto: Sandra Urvak

Kleidi õmblemise etapid

- Kinnita seelikuosa katteriidele liimiriie ja äärista serv.
- Katteriie asub seelikuosa lahtistel külgedel.
- Õmble sissevõtted. Õmble esi- ja seljaosa pihaosad vastavalt esi- ja seljaosa seelikuosadega kokku, äärista.
- Äärista küljeõmblused.
- Õmble parem külg. Vasakule küljele kinnita peitlukk ning seejärel ühenda ülejäänud õmblus.
- Õmble kaelakaarele krookniit. Lõika kaeluse lõikekohane kant, kinnita kandile liimiriie. Töötle kaelakaar kandiga. Täkesta kaelakaar terves ulatuses.
- Äärista kandi lahtine serv ning kinnita väikeste pistetega õla- ja selja keskosaõmblustest, et vältida kandi rullimist.
- Õmble varrukatele krookniidid, äärista varruka ääred, õmble kokku.
- Kinnita varrukad pihaosa külge nii, et varruka keskjoon läheb õlajoonega ja varruka õmblus läheb kokku küljejoonega. Õmble topeltõmblusega varrukakaar.
- Äärista varrukakaar ja pressi nii, et õmblusvaru jääks püsti.

⁴ Õla suunas avanev ja laienev kaelus

- Äärista varruka otsad, pressi õmblusvaru 1 cm ulatuses tagasi ja kinnita peitpistega.
- Äärista kleidi alläär, pressi õmblusvaru 1 cm ulatuses tagasi. Kirivöö kinnitamist alusta seljaosa keskjoonest peitpistega, et muster oleks mõlemal pool samas kohas.
- Kui mõlemalt poolt on kinnitada jäänud umbes 15 cm, kandi vöö otsad ja keera kleidi pahupoolele. Vöö kandi ots kinnita katteriide alla, kinnita ülejäänud vöö kleidi allääre külge.

2.5. Aja- ja materjalikulu

Tööle kulunud aeg ja kollektsiooni valmimise etapid.

- Kavandamine (10h),
- kirivöö mustrite valimine, museaalidelt mustrite maha joonistamine (10h),
- mustrite kandmine Exelisse (6h),
- lõngade värvimine tööproovide jaoks (3h),
- materjalide otsimine (4h),
- tööproovide teostamine (kirivöö kudumine, pooga õmblemisviiside katsetamine) (8h),
- lõngade värvimine (4h),
- kangaste pesu (1h),
- kirivööde kudumine (25h) mustri ja materjalide tutvustamine kirivöö kudujale (1h),
- lõigete konstrueerimine (3h)
- kleitide õmblemine, käsitsi alläärte ja varrukaotste kinnitamine (40h),
- valmis kirivööde viimistlemine, käsitsi pesemine (2h),
- kirivööde kinnitamine kleitidele (6h),
- pressimine/aurutamine (2h).

Valmistasin seda tüüpi kleite esimest korda, mistõttu võtsid erinevad tööprotsessid mõnevõrra kauem aega, kui need tulevikus võtaksid: tuli ette lõigete kohandamisi,

kleitide ümber tegemisi. Edaspidi väheneb ka vöökudumise aeg ja materjalikulu, sest oskan paremini arvestada vöö üles käärimise pikkusega.

Eelnevalt tõin välja mitmeid ebaõnnestumisi seoses vöökudumise ja kleidi määrdumisega. Tegemist on esimeste prototüüpidega, toodete väljatöötamisega, seega vigu tuleb ikka ette. Arvan, et ilma vigu tegemata ei ole võimalik tehtust õppida. Saadud kogemuste võrra olen järgnevate rõivaesemete tegemisel teadlikum.

Materjali kulu kleitide ja kirivööde valmistamiseks

Allolevas tabelis on välja toodud materjalikulu iga kleidi kohta eraldi koos hindadega.

Kleit A: kuna tumesinine labane kangas oli defektne (linased paksemad kohad), siis polnud võimalik kangast säästlikult kasutada. Defektidega kohad sain näiteks jätta õmblusvarudesse.

Kleit	A	B	C
Vöökudumise materjalikulu. Villane (36 € kg) + värvimine (1 pk= 1,20 €), linane (25 € kg)	25 g villast 0,90 € + 1,20 € 90 g linast 2,25 €	30 g villast 1,08 € + 1,20 € 100 g linast 2,50 €	30 g villast 1,08 € + 1,20 € 100 g linast 2,50 €
Kanga kulu	2 m (1m=12 €=24 €)	2,2 m (1m=11 €=24,20 €)	2 m (1m=11€=22€)
Muud kulud (liimiriie, peitlukk+muud kulud (niit, kangaste	Liimiriie 0,20 € Peitlukk 1,50 € Muud kulud 2,80 €	Liimiriie 1€ Muud kulud 2,80 €	Liimiriie 0,80 € Peitlukk 1,50 € Muud kulud 2,80 €

pesu (1 kleit=2,50€))			
KOKKU:	32,85 €	32,78 €	31,88 €

Tabel 1. Töö tegemisele kulunud materjali kulu.

Tööjõukulu

Tööjõukuludesse arvestan vöö käärimise ja kudumise, kleidi väljalõikamise ja õmblemise ning kirivöö kinnitamise aja. Kirivöö kudujaga olime määranud vöö hinnaks 40€, seetõttu on tabelis kleit B juures märgitud vaid hind. Töötasu tunnihinaks olen arvestanud 5 € tunnis.

Kleit	A	B	C
Vöö käärimine+kudumine	10h = 50€	40€	12h = 60€
Kleidi väljalõikamine, õmblemine	1 + 10 (h) = 55€	1+12 (h) = 65€	1+12 (h) = 65€
Vöö kinnitamine	2,5 h = 12,5€	2,5 h = 12,5€	2,5 h = 12,5€
KOKKU:	117,50€	117,50€	137,50€
KOKKU KOOS MATERJALIKULUGA:	32,85+117,50 = 150,35€	32,78+117,50 = 150,28€	31,88+137,50 = 169,38€

Tabel 2. Töö tegemisele kulunud ajakulu.

KOKKUVÕTE

Käesolev diplomitöö *Pallapooltest inspireeritud rõivakollektsioon* koosneb kahest osast: teoreetilisest ja praktilisest. Lõputöö eesmärgiks oli luua eesti etnograafilisest ainekst inspireeritud kolmest kleidist koosnev rõivakollektsioon.

Kirjalik osa koosneb kahest peatükist: esimeses peatükis tutvustasin lühidalt pallapoolte ajalugu, valmistusviisi, kandmistraditsioone ja kirjeldasin muuseumides uuritud esemeid. Tegemist oli inspireerivast uurimisega, mitte iseseisva teoreetilise uurimisega. Teises peatükis kirjeldasin praktilise töö valmimisprotsessi ja põhjendasin töö käigus tehtud valikuid. Lisaks on välja toodud materjalide ja tööjõukulud.

Diplomitöö eesmärgiks oli kavandada ja valmis teha praktiline ning uuenduslik rõivakollektsioon, mis koosneb kolmest kleidist. Soov oli tutvustada tänapäevasele inimesele vanemat seelikutüüpi – pallapoolt. Sealjuures võtsin arvesse kasutatava materjali ja värvikasutuse algupärasuse, kasutasin kaubandusest leitud labaseid, toimseid ja nurktoimseid kangaid ning lambavillaseid lõngu.

Käesoleva töö tegemisel sain juurde julgust tegemaks ka edaspidi eesti etnograafilisele ainesele tuginevat rõivakollektsiooni. Töö valmimisel oli oluline osata teha parimaid valikuid nii kollektsiooni kavandamisel kui ka materjalide ja töövõtete kasutamise osas. Tunnen, et mul on selles valdkonnas väga palju veel õppida, see kollektsioon on alles minu esimene märk sellel teel.

Täna abi ja hea toetuse eest oma juhendajaid Christi Kütti ja Kristina Libet. Lisaks soovin tänada Tarvastu Käsitöökoja perenaist Riina Salmi, fotograaf Sandra Urvakut ja keeleteoimetaja Eve Toompalu.

KASUTATUD ALLIKAD

Kasutatud kirjandus

Jürgen, T. 2015. *Mulgi rahvarõivad*. Eesti Loomeagentuur.

Kaarma, M.; Voolmaa, A. 2015. *Eesti rahvarõivad*. Eesti Rahva Muuseum. Tartu.

Manninen, I. 2009. *Eesti rahvariiete ajalugu*. Eesti Rahva Muuseum.

Voolmaa, A. 1971. *Eesti rahvarõivaseelikud*. Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXV. Kirjastus Valgus. Tallinn.

Andmebaasid

www.muis.ee – Eesti muuseumide infosüsteem, viimati külastatud 19.04.2018

www.finna.fi – Kansallismuseo, viimati külastatud 11.05.2018

Kasutatud lühendid

ERM – Eesti Rahva Muuseum

VM – Viljandi Muuseum

HM – Heimtali Muuseum

MuIs – Eesti muuseumide infosüsteem

Saj – sajand

H – tund

Min – minut

Esemekogu materjalid**Pallapooled**

ERM A 553:17

ERM 17864

ERM 1107

ERM A 986:93

ERM 7741

HM E 688

VM 3224 E 365

SU4106:751

SU4106:824

Poogad

ERM 14354

VM 9194:5 E 691

Fotode autorid

Eesti Rahva Muuseum

Kansallismuseo

Sandra Urvak

Kristina Libe

Joosep Pilliroog

Grete Küppar

LISA 1. Säilinud vöökirjade mustrid koos fotode ja legendidega

1. ERM A 553:17 TARVASTU

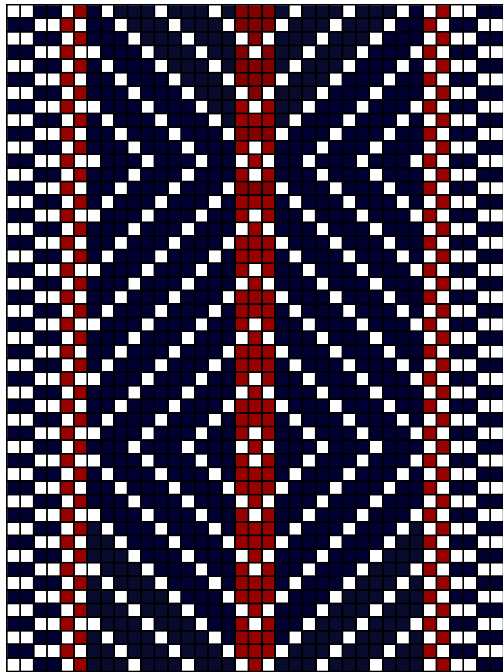

Foto 1. ERM A 553:17 pook (Allikas: <https://www.muis.ee/museaalview/466989>)

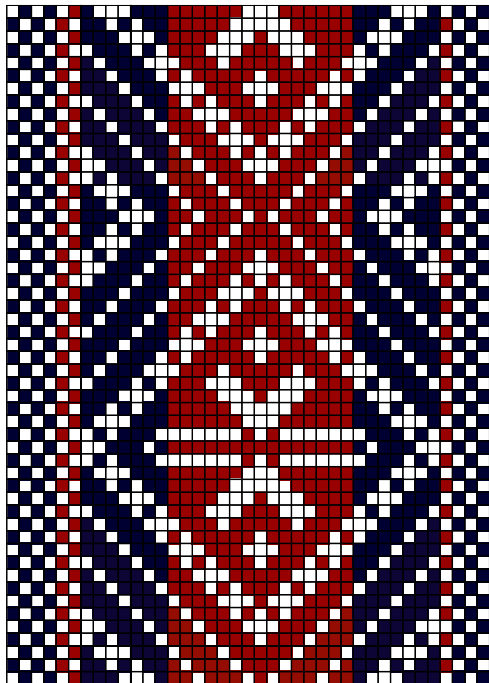
Pooga laius 5 cm, pikkus 188 cm.

Kangas nurktoimne.

Legend:

"Huvitav oli märges pallapooliku eksponeerimise plakatil: "See on naise suveundruk, mida nimetati pallapoolik ja talveundruk oli mustast omakootud riidest, seda nimetati sõuke, nägin nende kandjaid." Järelikult kanti ühevärvilisi seelikuid Tarvastus veel peale 1860ndaid aastaid."

2. ERM 17864 TARVASTU

Legend: valge linane alune, vöö alla äärde
õmmeldud. (eesti)

Foto 2. ERM 17864 pook (Allikas:
<https://www.muis.ee/museaalview/642762>)

Pooga laius 4 cm, pikkus 220 cm.

Kangas risttoimne.

3. ERM 1107 TARVASTU

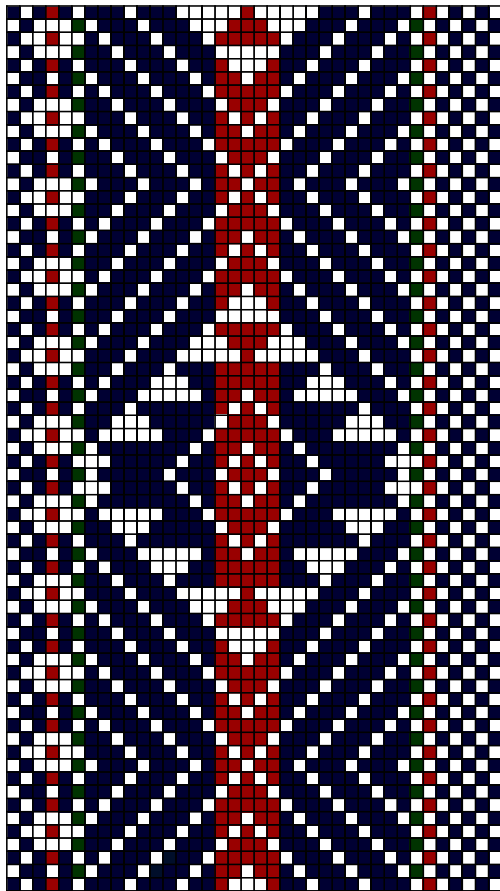

Foto 3. ERM 1101 pook (Allikas: <https://www.muis.ee/museaalview/529971>)

Pooga laius 4 cm, pikkus 246 cm. Pooga keskmine osa ristikpistes punase villase lõngaga üle tikitud.

Kangas nurktoimne.

Legend: „Naeste seelik.“ Toodiks vöö. (eesti)

Foto 4. ERM 1101 pooga tagumine pool (Allikas: <https://www.muis.ee/museaalview/529971>)

4. ERM 7741 TARVASTU

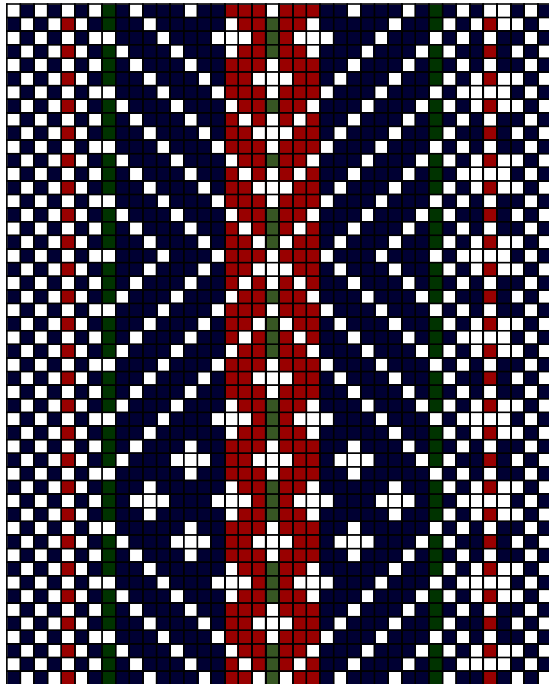

Foto 5. ERM 7741 pook (Allikas: <https://www.muis.ee/museaalview/556958>)

Pooga laius 4,5 cm, pikkus 98 cm.

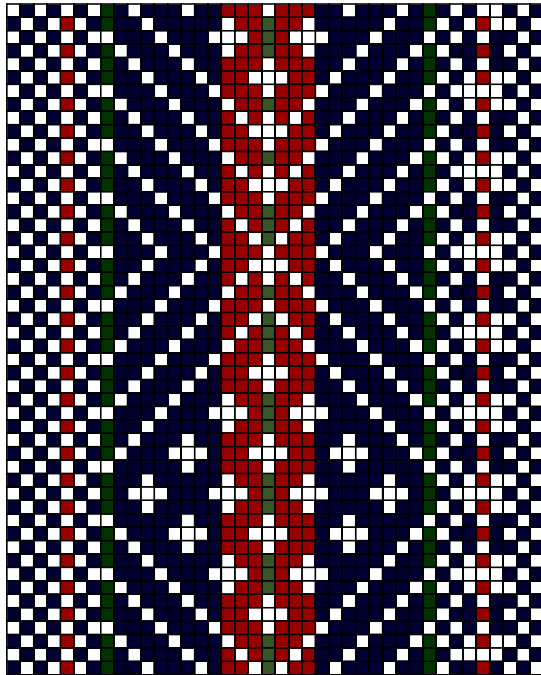
Nurktoimne kangas.

Legend:

„Naesterahvad kandsid vanast suvel omal ümber särgi pääl. Õige vanast käidi päris ilma kõigeta: ainult ame oli naesterahvastel ümber; pallapoolikuga käidi ainult kirikus, umbes 100 a tagasi. Pallapoolikut kanti ainult suvel, talvel oli sõuke tema asemel. Sõuke – mustast villasest riidest (seksamast, mis Tarvastu särkki) undruk, millel mitme vormi- ja sakiline vaseline ⁵ all oli.“ (eesti)

⁵ Pronkstraadist keeratud spiraaltoruke

5. ERM 986:93 PAISTU

Legend:

Tegi Aide Kivi Golding (Ameerika, Woodstock, Illinois) umbes 1960. aastatel väliseestlaste laulupeoks. A.K.G.on pärit Valgast (s 1918), lõpetas Valga kutsekooli ja käis Tartu kutsekoolis. Ameerikas tegeles kanga- ja silmuskudumise, keraamikaga. 1960. aastatel kui algasid väliseesti laulupeod, otsustasid lauljad teha rahvarõivad.

Foto 6. ERM A 986:93

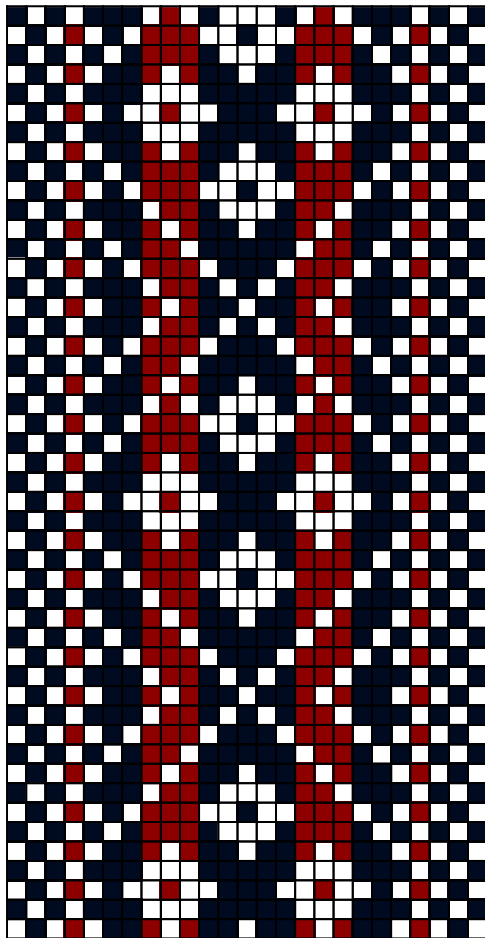
(Allikas:

<https://www.muis.ee/museaalview/903586>)

Pooga laius 6 cm, pikkus 117 cm.
Pooga värvid eredad.

Kangas: labane.

6. VM 3224 E 365 TARVASTU

Legend puudub.

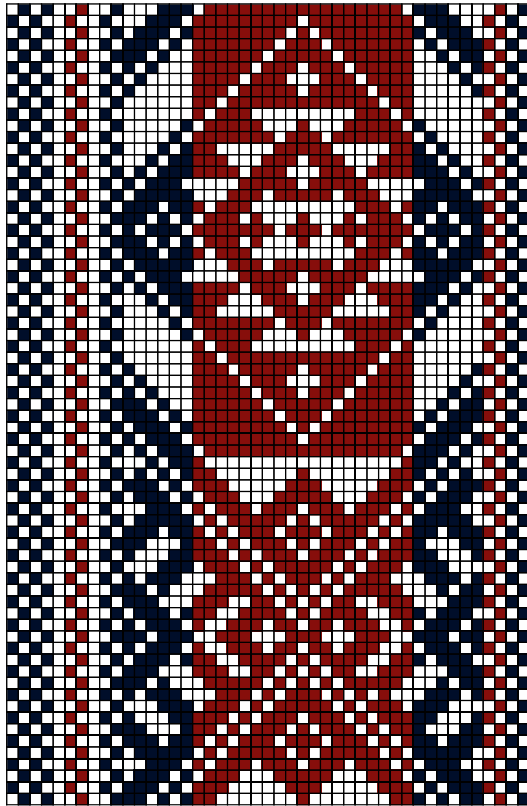

Foto 7. VM 3224 E 365 pook (*Allikas:*
<https://www.muis.ee/museaalview/931594>)

Pooga laius 4,2 cm.

Kangas nurktoimne.

7. ERM 14354 RÕNGU

Muster ei ole täielik, kuna museaal on väga kulunud. Kahjuks polnud võimalik mustrit täielikult maha võtta.

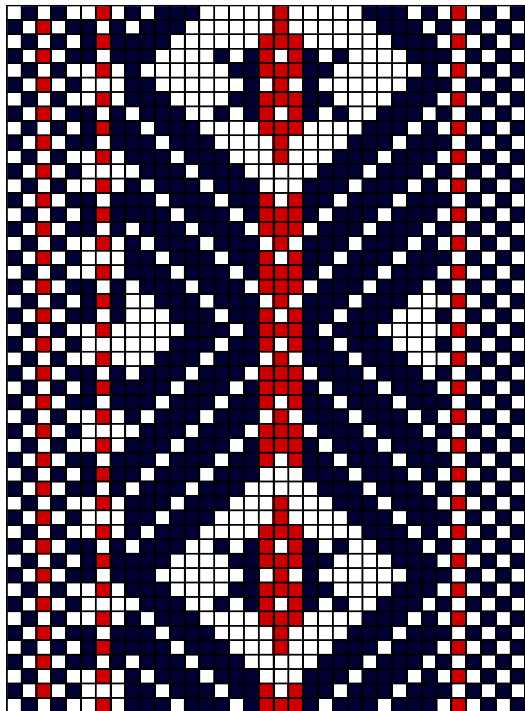
Foto 8. ERM 14354 pook (Allikas: <https://www.muis.ee/museaalview/656125>)

Pooga laius 7,4 cm, pikkus 72 cm.

Puudub seelik.

Legend: „Veeriku tükk, kanti undruku all.“ (eesti)

8. VM 9194:5 E691 HOLSTRE

Seelik puudub.

Foto 9. VM 9194:5/E691 (Allikas: <https://www.muis.ee/museaalview/936532>)

Pooga laius 4,3 cm, pikkus 270 cm.

9. SU4106:824 TARVASTU

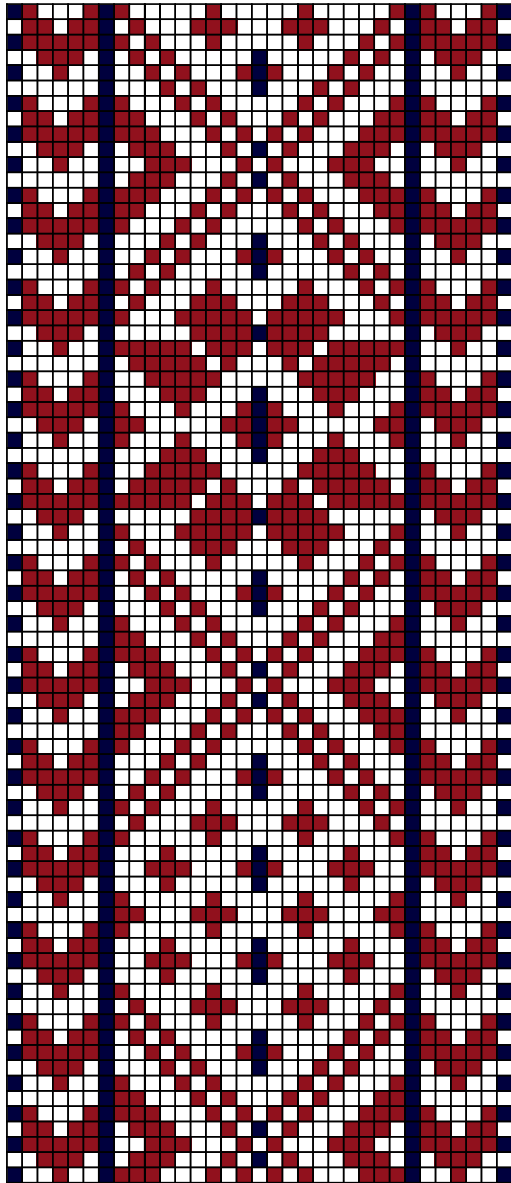

Foto 10. SU4106:824 (Allikas: <https://www.finna.fi/Record/musketti.M012:SU4106:824>)

Pooga laius 6 cm.

Kangas risttoimne.

Seeliku iseloomustus: Seelik on õmmeldud neljast 71cm laiupest riidelaiast. Vöö on kinnitatud otse kanga peale, mitte alläärde. Vöö ei ole üleni seeliku külge kinnitatud: kinnitamata osa on umbes 70cm. Kirivöö otstes on umbes 17 cm pikkused narmad, mis langevad vabalt.

10. SU4106:751 PAISTU

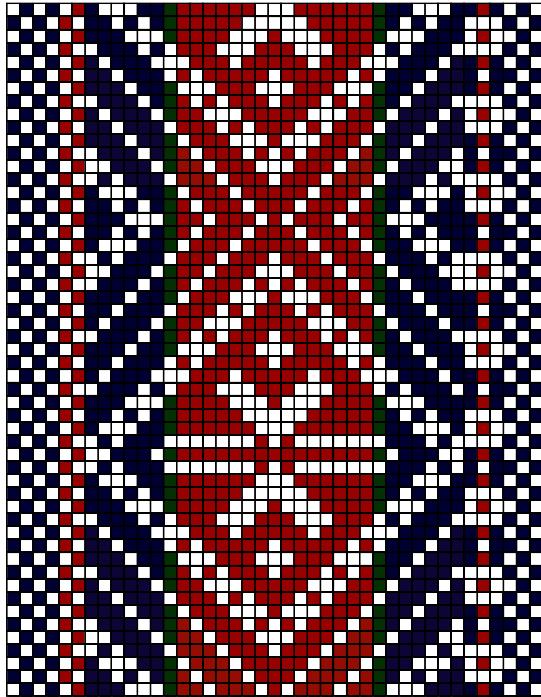

Foto 11. SU4106:751 (Allikas: <https://finna.fi/Record/musketti.M012:SU4106:751>)

Kangas: nurktoimne.

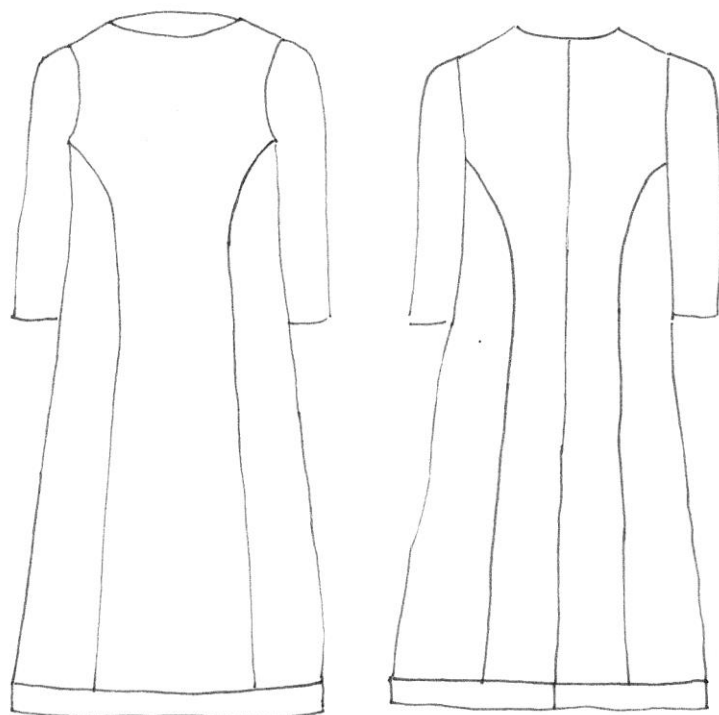
Seeliku iseloomustus: valge linane seelik kirivööga. Arvatavasti olid seelikud enne punased või muud värvi. Varasemalt seoti seelikuid ümber kere.

Seelik on õmmeldud valgest toimsest linasest kangast, kanga laius on ka seeliku pikkus. Seelik on täielikult käsitsi õmmeldud.

LISA 2. Kolleksiooni kavandidid ja tehnilised joonised

Joonis 1. Kleit A kavand. (Autorijoonis)

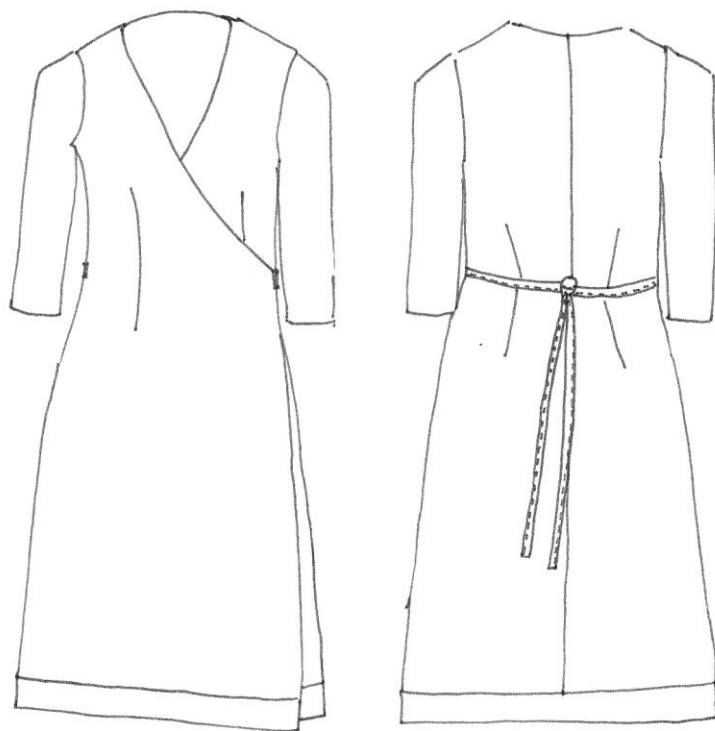

Joonis 2. Kleit A tehniline joonis. (Autorijoonis)

KLEIT B

Joonis 3. Kleit B kavand. (Autorijoonis)

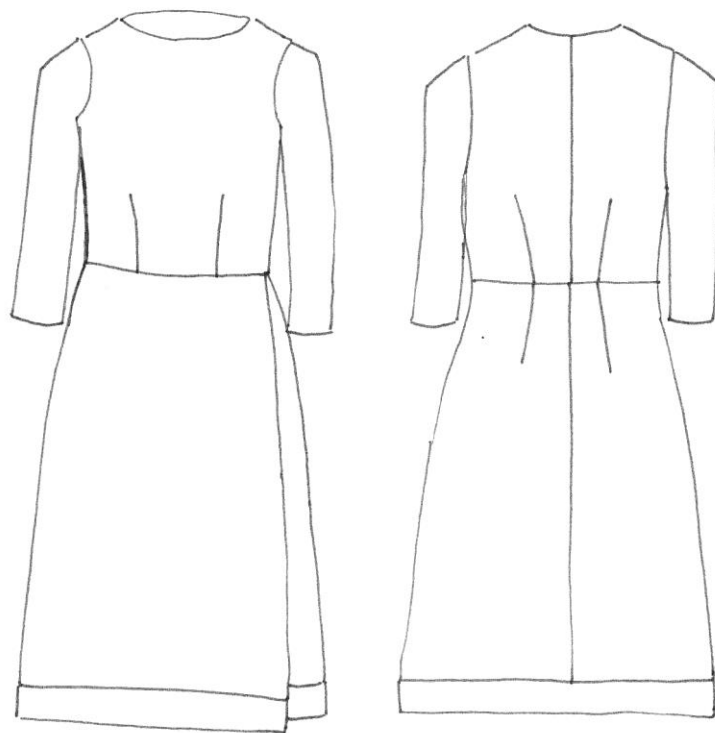

Joonis 4. Kleit B tehniline joonis. (Autorijoonis)

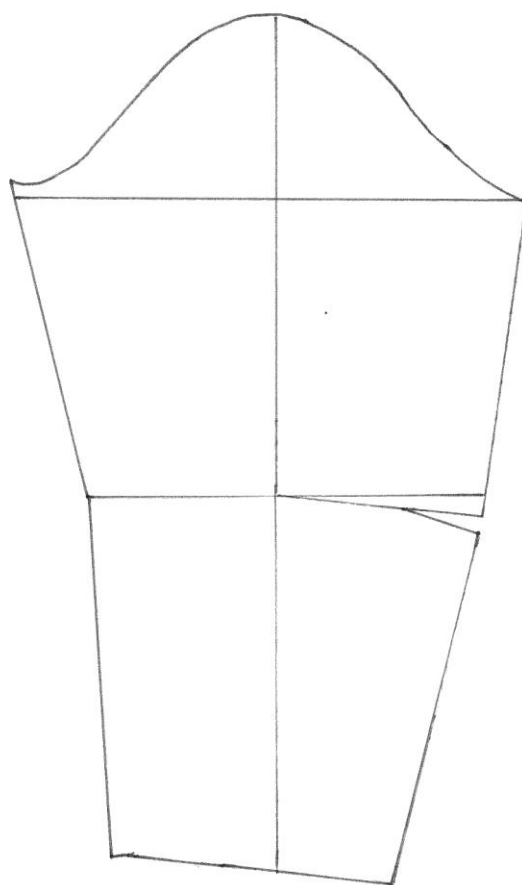
KLEIT B

Joonis 5. Kleit C kavand. (Autorijoonis)

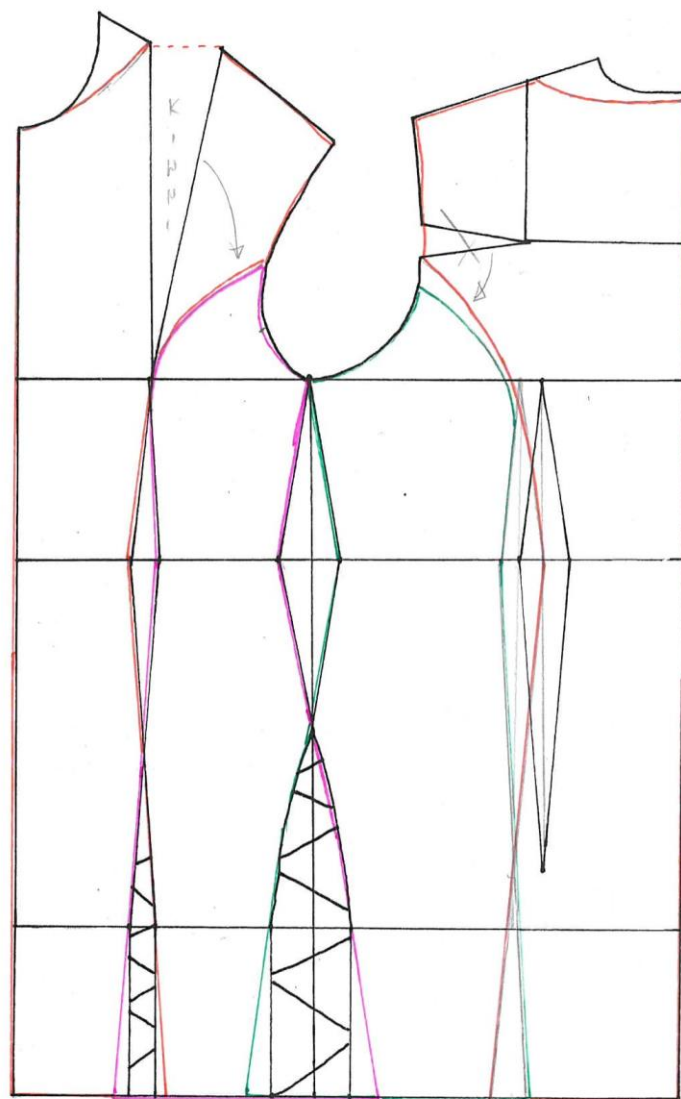

Joonis 6. Kleit C tehniline joonis. (Autorijoonis)

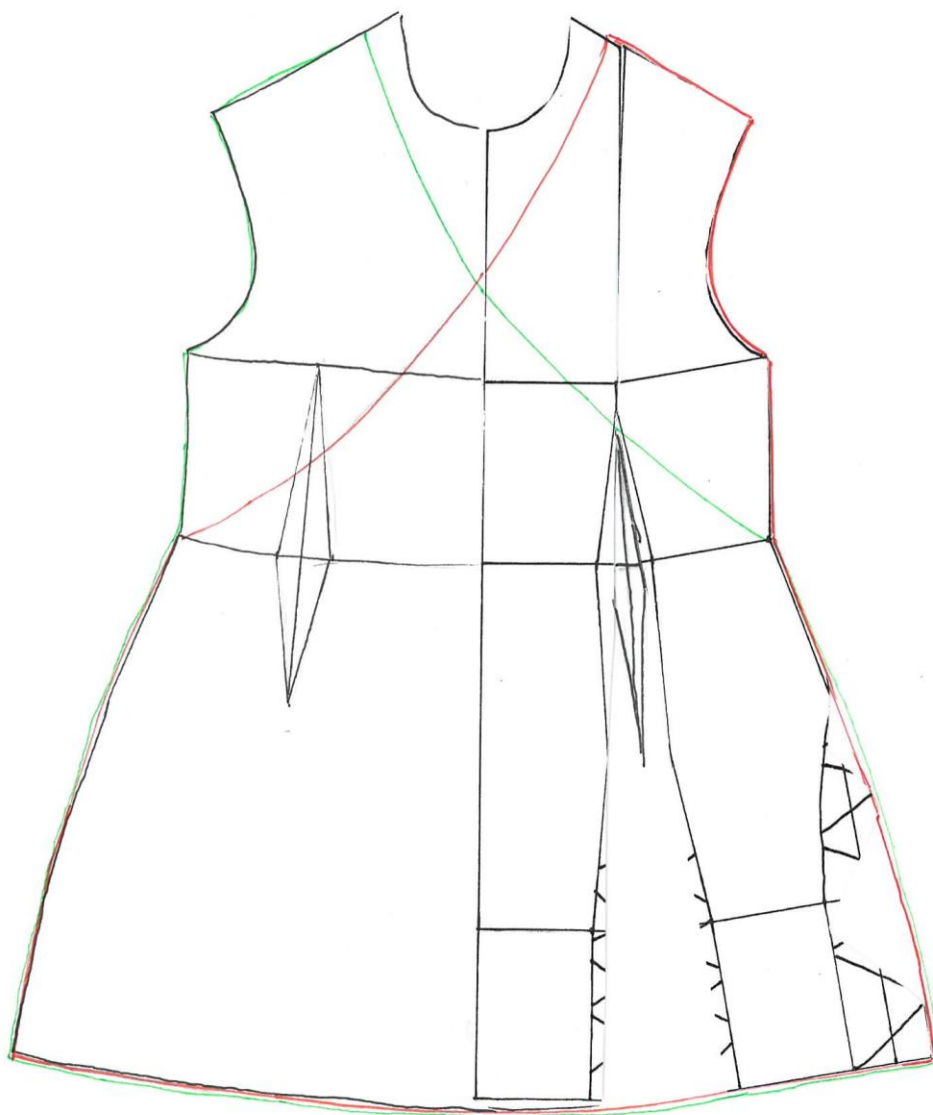
LISA 3. Lõikejoonised

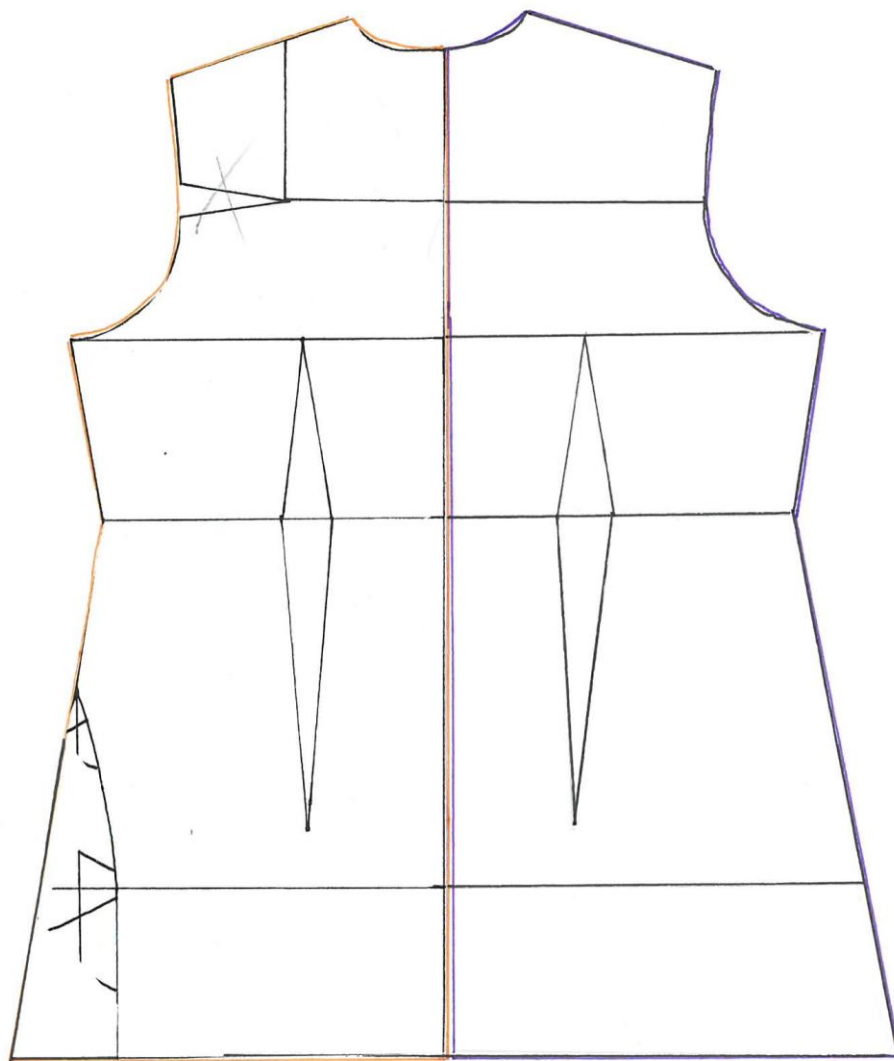
Joonis 7. Kleitide A, B ja C varruka lõige. M=1:4. (Autorijoonis)

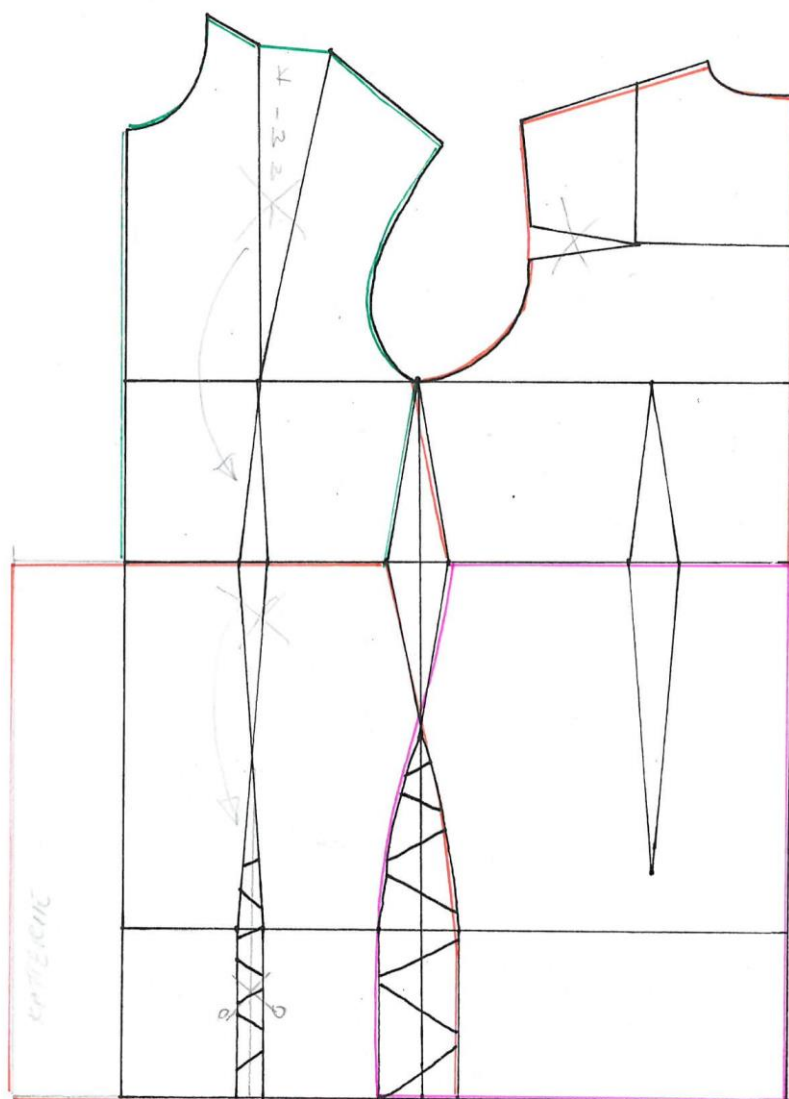
Joonis 8. Kleit A lõige M=1:4. (Autorijoonis)

Joonis 9. Kleit B esiosa lõige M=1:4. (Autorijoonis)

Joonis 10. Kleit B seljaosa lõige $M=1:4$. (Autorijoonis)

Joonis 11. Kleit C lõige M=1:4. (Autorijoonis)

LISA 4. Materjalinäidised ja tööproovid

Vaata lisade mappi.

LISA 5. Fotod tööprotsessist

Foto 12. Hõlmiklõikelise kleidi lõigete asetsemine kangal. (Foto: Kristina Libe)

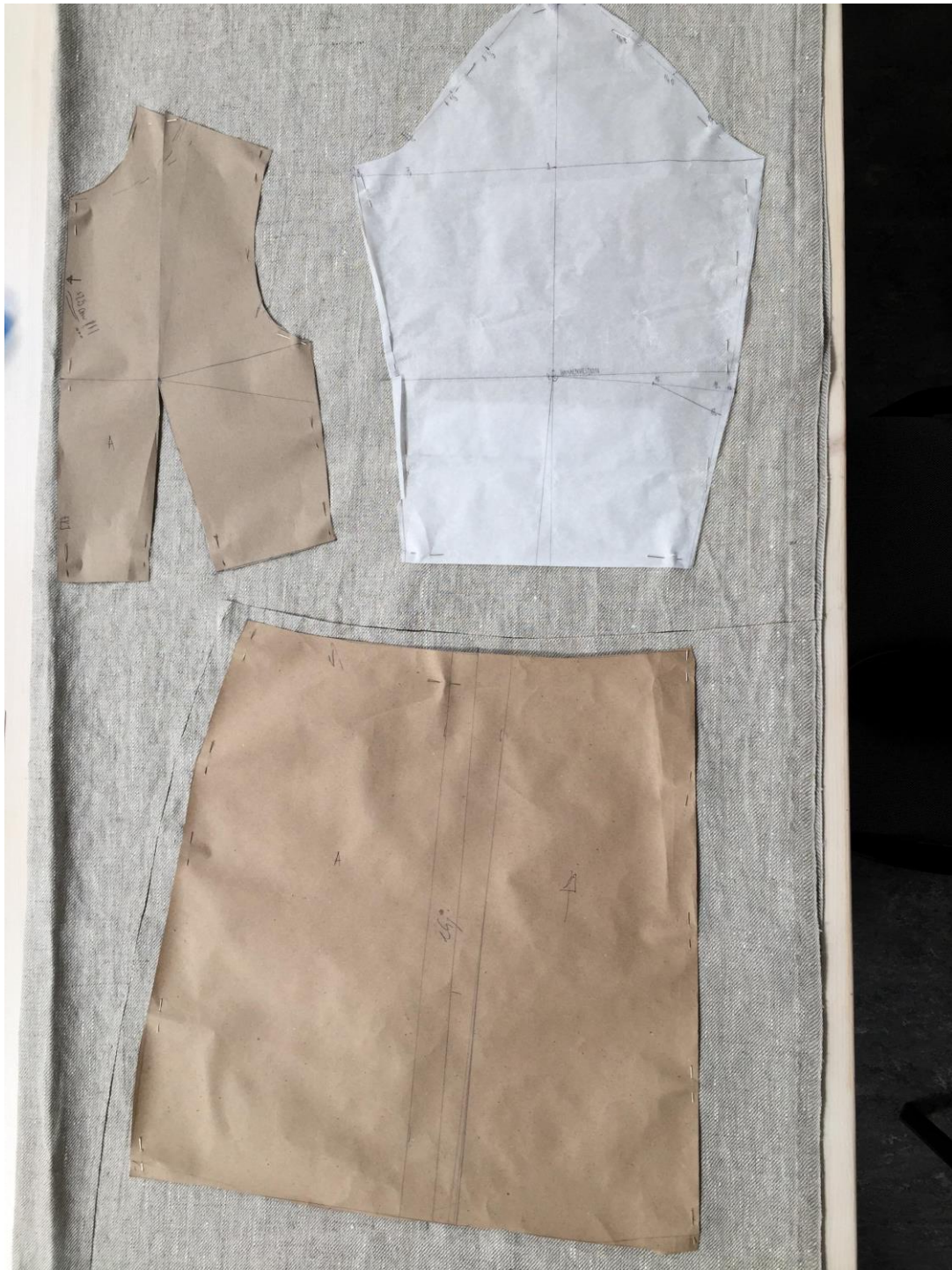

Foto 13. Hõlmiklõikelise seelikuosaga kleidi paigutus kangal (1). (Autorifoto)

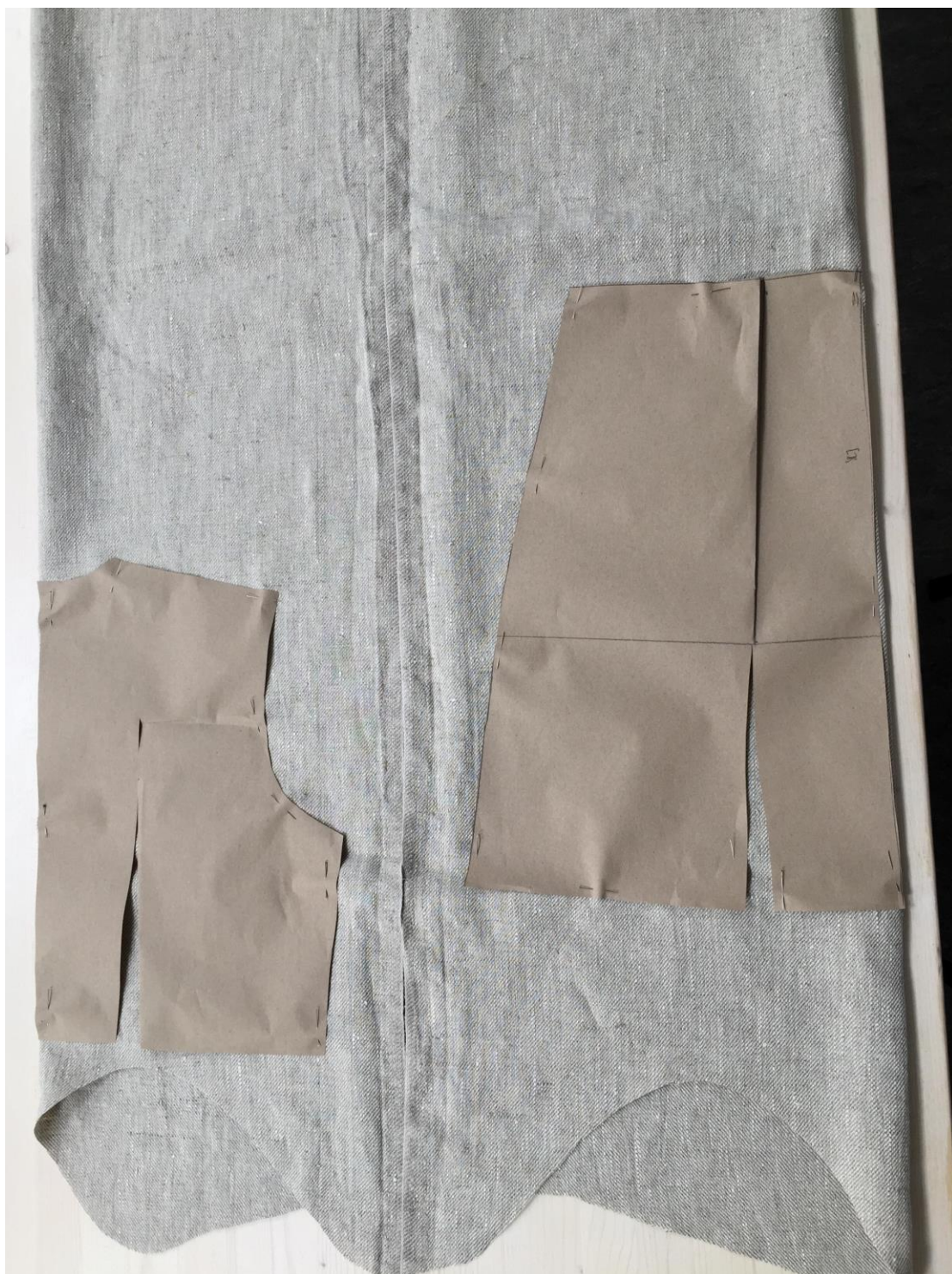

Foto 14. Hõlmiklõikelise seelikuosaga kleidi lõike paigutus kangal. (Autorifoto)

Foto 15. Pooga õmblemine kleidi allääre külge. (Autorifoto)

Foto 16. Autor kleidi alläärt käsitsi peitpistes õmblemas. (Foto Joosep Pilliroog)

Foto 17. Ebaõnnestunud punase pleki eemaldamine valgendajaga. (Autorifoto)

LISA 6. Fotod rõivakollektsioonist

Pildistas Sandra Urvak. Modellid Maarja Palju, Kristiina Päss, Grete Küppar

Foto 18. Detail hõlmiklõikelise seelikuosaga kleidist.

Fotod 19. ja 20. Hõlmiklõikelise seelikuosaga kleidi üldvaade.

Foto 21. Hõlmiklõikelise kleidi üldvaade.

Fotod 22. ja 23. Hõlmiklõikelise kleidi detailvaated.

Foto 24. Printsessilõikeline kleit.

Foto 25. Foto kogu rõivakollektsioonist.

Foto 26. Detailfoto pookadest.

SUMMARY

This collection of three dresses is inspired by white linen skirts with hand woven belts below edge – *pallapool*. It's titled *Collection of clothing inspired by pallapool*.

The choice of this work came by my interest in woven belts. The *pallapool* topic is mentioned only few times in literature. I also wanted to introduce this older skirt type. Normally we have used to see belts around waist, but now you can see belts below edge.

The research part of this work consists of two major chapters. The first chapter is about the history of *pallapool* and collected information about the skirts and belts in the museum. This is for giving more information about these linen skirts, because these are not so well known as striped skirts. The second chapter focuses on designing and making my own collection. I have added photos, scetches, patterns from the ethnographic objects and textile samples to my work extras.

This thesis' creative-practical part aim was to design and make a collection of three dresses inspired from *pallapool*, used as much as possible authentic materials (twill linen fabrics, sheep wool and linen yarns).

I studied a lot about designing, sewing and belt weaving. Now I can see very different approaches for making one collection. I am sure that I continue working on with natural materials. I am also planning to continue using a folk textiles in my future works, because these are very inspirational. I feel that I have a lot to learn and this collection is the first step on my way of designing.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, GRETE KÜPPAR

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

PALLAPOOLTEST INSPIREERITUD RÕIVAKOLLEKTSIOON,

mille juhendaja on CHRISTI KÜTT

- 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
- 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Viljandis, **16.05.2018**